

OILADAGI ZO‘RAVONLIKNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK ASOSLARI

Temirova Raisa Akbaraliyevna

Namangan viloyati Yangiyo‘rg‘on

tumani 29-maktab psixologi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada o‘zbek oilalaridagi ayollarga nisbatan zo‘ravonlik muammosi muhokama qilinadi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik o‘zi nima, qanday ko‘rinishlari va turlari mavjud ekanligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: oilaviy zo‘ravonlik, ayollar zo‘ravonligi, bolalarga nisbatan zo‘ravonlik, zo‘ravon shaxs.

Keyingi yillarda mamlakatimizda oilaviy zo‘ravonlik muammosiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, xotin-qizlar zo‘ravonligiga oldini olish va unga qarshi kurashish maqsadida 2019 yil 2 sentyabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunining qabul qilinishi bu masalaning qanchalik ahamiyatli ekanligini yaqqol isbotidir. Bugungi kunda oilaviy zo‘ravonlik muammosi butun jahonning global muammosiga aylangan. Oilaviy zo‘ravonlik jinsga asoslangan zo‘ravonlikning eng keng tarqalgan shakli hisoblanadi. Oilaviy zo‘ravonlik bu - biror-bir oila a‘zosiga oilaning boshqa bir a‘zosi tomonidan do‘q-po‘pisa qilinishi, bosim o‘tkazilishi, haqorat qilinishi natijasida vujudga keluvchi jarayon bo‘lib, u oiladagi insonlar o‘rtasida sodir bo‘ladi. Har bir inson oiladagi zo‘ravonlikning qurboni yoki ijrochisiga aylanishi mumkin. Biroq, qayd etilgan holatlarning aksariyati erkaklar tomonidan ayollarga nisbatan sodir etiladi. Oilaviy zo‘ravonlik BMT tomonidan erkaklar va ayollar o‘rtasidagi kuchlarning tengsizligi ifodasi sifatida belgilanadi. Oiladagi zo‘ravonlik bu yashirish, bostirish, toqat qilish yoki azob chekish emas. Oiladagi zo‘ravonlik holati,

agar yuzaga kelsa, kelajakda uning takrorlanishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun uni to‘xtatish kerak. Oiladagi zo‘ravonlik yuzaga kelgan vaziyatda nima qilish kerakligini tushunishga yordam beradigan bir qator oddiy qadamlar mavjud. Oiladagi zo‘ravonlik, xoh bola, xoh kattalar, keksa odam, ayol yoki erkak bo‘lsin, har birimizning qurbonimiz bo‘lishi mumkin. Turmush o‘rtog‘i o‘z xotiniga nisbatan tajovuzni, aksincha, ota-onalar farzandlariga, farzandlar esa ota-onaga, aka uka va opa-singillarga bir-biriga nisbatan tajovuzkorlikni namoyon qilishi mumkin. Bolalar o‘zlarining birodarlariga yoki opa-singillariga nisbatan zo‘ravonlik shaklida tajovuzkorlikni ko‘rsatishi mumkin.

Oilada o‘zaro muloqot jarayonida tabiiy ravishda nizolar va janjallar paydo bo‘lishi mumkin, ammo ularning hammasi ham zo‘ravonlik emas. Oiladagi zo‘ravonlikda zo‘ravonlik shakllarining takrorlanib turadigan davrlari mavjud.

1-davr. Oilada taranglikning kuchayishi. O‘zaro munosabatlarda norozilik kuchayadi va oila a‘zolari o‘rtasidagi aloqa buziladi.

2-davr. Zo‘ravonlik hodisasi. Og‘zaki, hissiy yoki jismoniy zo‘ravonlik avj oladi, g‘azab, tortishuvlar, ayblovlar, tahdidlar, qo‘rqitishlar bilan birga keladi.

3-davr. Yarashish. Zo‘ravon shaxs kechirim so‘raydi, sababini tushuntiradi, aybni jabrlanuvchiga yuklaydi, ba’zida sodir bo‘lgan voqeani rad etadi yoki jabrlanuvchini voqealarni bo‘rttirib ko‘rsatishiga ishontiradi.

4-davr. O‘zaro munosabatlardagi tinch davr ("asal oyi"). Zo‘ravonlik davri unutiladi, tajovuzkor kechiriladi. Ushbu bosqich "asal oyi" deb nomlanadi, chunki bosqichda sheriklar o‘rtasidagi munosabatlarning sifati asl nusxasiga qaytadi.

Odatda, so‘nggi davr ya‘ni asal oyidan keyin munosabatlar birinchi bosqichga qaytadi va sikl takrorlanadi. Vaqt o‘tishi bilan har bir bosqich oralig‘i qisqaradi, zo‘ravonlik xolatlari tez-tez uchraydi va ko‘proq zarar keltiradi. Zo‘ravonlik qurboni vaziyatni o‘zi hal qila olmaydi.

Shuni ta’kidlash kerakki, bunday vaziyatda aql bilan ongli ravishda harakat

qilish juda qiyin bo'lib qoladi. Agar insonga eng yaqin odamlaridan tahdid tug'lsa, qaror qabul qilish va zo'ravonlik xolatini tugatish uchun ulkan jasorat talab etiladi. Yuz berayotgan bu sharmandalik xolatini, qarindoshlar, qo'shnilar yoki ishdagi hamkasblar bilib qolishidan qo'rqish, ko'pincha, bu muammoni hal qilishga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, bizning mentalitetimizda oilada yuzaga keladigan muammolar haqida sukut saqlash kerak degan qarashlarning mavjudligi muammoni yashirishga majbur etadi. Odatda ko'pchilik shunday qiladi: jimgina chidaydi va hamma narsa o'tib ketishini kutadi. Afsuski, bu zo'ravonlik yana va yana bir necha marta sodir bo'ladi. Oiladagi zo'ravonlik va oddiy, shaxslararo nizo o'rtasidagi asosiy farq mana shu. Uyingizdagi zo'ravonlikni bir marotaba to'xtatish to'g'risida qaror qabul qilish insonni yanada azoblanishdan qutqaradi. Izlanishlarga ko'ra, ayollar va qizlar ko'pincha oilaviy zo'ravonlikdan aziyat chekishadi. BMT ma'lumotlariga ko'ra, dunyodagi ayollarning taxminan 70 foizi hayoti davomida zo'ravonlikni boshdan kechirgan. Erkaklar ko'pincha turmush o'rtog'i, ota onasi, farzandlari, xonadoshlariga nisbatan tajavvuzkorlik namoyon etsa, ayollarda esa asosan, ota-onalar va bolalarga nisbatan kuzatiladi. Turmush o'rtog'i va sherigiga nisbatan zo'ravonlik kamdan-kam holatlarda qayd etiladi. Oiladagi zo'ravonlikning bir necha turlari mavjud: jismoniy, jinsiy, psixologik va iqtisodiy. Jismoniy zo'ravonlik - bu jabrlanuvchiga to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ta'sir o'tkazish, jismoniy zarar yetkazish maqsadida, kaltaklash, tan jarohati yetkazish, tanaga og'ir shikast yetkazish, kaltaklash, turtish, tepish, tarsaki ko'rinishida bo'ladi.

Jinsiy zo'ravonlik - bu odam o'z xohishlariga qarshi jinsiy aloqada bo'lishga majbur qilish, tahdid qilish yoki aldangan paytdagi zo'ravonlik harakati.

Psixologik zo'ravonlik - inson psixikasiga zarar yetkazish, haqorat qilish, qo'rqitish, tahdid qilish, shantaj qilish, nazorat qilish kabilar. Iqtisodiy zo'ravonlik - bu moddiy bosim bo'lib, o'qishni, ishlashni ta'qiqlash, moddiy yordamdan mahrum qilish va daromadlarni to'liq nazorat qilishda o'zini namoyon qiladi. Shuni yodda tutish kerakki, shaxsiy daxlsizlik va xavfsizlik har qanday shaxsning ajralmas huquqi xisoblanadi. 1948-yilda Birlashgan

Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida barcha insonlar zo‘ravonliksiz yashash huquqiga ega ekanligi ta’kidlangan. Insonni manipulyatsiya qilish va o‘z kuchlarini ko‘rsatish uchun tajovuzkorlar turli xil xattixarakatlardan foydalanadilar:

Hukmronlik – zo‘ravon o‘zaro munosabatlar uchun javobgarlikni his qilishlari kerak. Ular turmush o‘rtog‘i va boshqa oila a‘zolari uchun qarorlar qabul qilishadi, ularning nima qilishini aytib berishadi va so‘roqsiz ularga bo‘ysunishni kutishadi.

Zo‘ravon o‘z qurboniga xizmatkor, bola yoki hatto uning mol-mulki kabi munosabatda bo‘lishi mumkin.

Xo‘rlik - tajovuzkor o‘z qurbonini nomukammal, kamsitilgan his qilishi uchun hamma narsani qiladi. Bunday vaziyatda, u o‘z qurbonining hech nimaga arzimastligiga va hech kim u bilan boshqa munosabatlarni o‘rnatishini istamasligiga ishonsa, ketish haqida qaror qabul qilish ehtimoli kamroq bo‘lishini kutadi. Ta’qib qilish, suiiste‘mol qilish, tanbeh berish va ijtimoiy kamsitish qurbonning qadrqimmatini pasaytirish va o‘zini nochor his qilish uchun qilingan zo‘ravonlik qurolidir.

Izolyatsiya – zo‘ravon qurbonini o‘ziga bog‘liqligini oshirish uchun uni tashqi dunyodan uzib qo‘yishga harakat qiladi. U oilasi yoki do‘stlarini ko‘rishni ta’qiqlashi yoki hatto ish yoki maktabga borishini ta’qiqlashi mumkin. Qurbon biror narsa qilishi, biron joyga borishi yoki kimnidir ko‘rishi uchun ruxsat so‘rash kerak bo‘lishi mumkin.

Tahdidlar - tajovuzkorlar, odatda, qurbonlarini o‘zidan uzoqlashishini oldini olish uchun tahdidlardan foydalanadilar yoki ular haqida xabar berolmasligi uchun qo‘rqitishga harakat qilishadi. Zo‘ravonlik qurboniga, farzandlariga, boshqa oila a‘zolariga yoki hatto uy hayvonlariga zarar yetkazish yoki o‘ldirish bilan tahdid qilishi mumkin. U, shuningdek, o‘z joniga qasd qilish bilan tahdid qilishi mumkin, o‘z qurboniga qarshi soxta ayblovlar qo‘zg‘atishi yoki tegishli tashkilotlarga xabar berishi mumkin.

Bezorilik – zo‘ravon o‘z qurbonini bo‘ysundirish uchun turli xil bezorilik xarakatlaridan foydalanishi mumkin. Bunday xarakatlarga tahdid soluvchi ko‘rinish yoki

imo-ishoralar, mol-mulkni yo‘q qilish va uy hayvonlariga og‘riq keltirish kiradi. Bu xolat bo‘ysunmaslik dahshatli oqibatlariga olib kelishi mumkin degan signaldir.

Shuni yodda tutish kerakki, tajovuzkorlar o‘zlarining xatti-harakatlarini boshqarishga qodir - ular buni har doim qilishadi!

- zo‘ravonlar kimga qarshi zo‘ravonlik qilishni tanlaydilar. Ular xafa qilganlarni haqorat qilmaydi, tahdid qilmaydi yoki ularga hujum qilmaydi. Qoida tariqasida, ular yaqin odamlariga, o‘zlarini yaxshi ko‘raman deb da‘vo qilganlarga nisbatan zo‘ravonlik ishlatadilar.

- zo‘ravonlar zo‘ravonlikni qachon va qaerda qo‘llashni diqqat bilan tanlaydilar.

Atrofda ularning zo‘ravonlik xatti-harakatlarini ko‘radigan odamlar bor ekan, ular o‘zlarini nazorat qilishadi. Ular o‘zlarini jamoat joylarida hech narsa bo‘lmagandek tutishlari mumkin, ammo ular qurbonlari bilan yolg‘iz qolishlari bilan zo‘ravonlik qilishadi.

- zo‘ravonlar o‘zlarining zo‘ravonlik xatti-harakatlarini, bu ularga foyda keltirishi mumkinligini ko‘rganlarida to‘xtatishga qodir. Aksariyat zo‘ravonlar, aslida ularning manfaatlariga ta‘sir qilishi mumkin bo‘lgan zo‘ravonlik xatti-harakatlarini to‘xtata oladi (masalan, polisiya kelganida).

- zo‘ravonlar ko‘pincha zo‘ravonlikni ko‘rinadigan izlar bo‘lmaydigan tarzda ishlatadilar. Jismoniy zo‘ravonlik bilan g‘azablanib harakat qilish o‘rniga, zarbalarni ko‘karishlar ko‘rinmaydigan joylarga ehtiyotkorlik bilan yo‘naltiradi.

Oiladagi zo‘ravonlik - bu bir oila a‘zosining boshqa oila a‘zosiga nisbatan qasddan qilingan jismoniy, psixologik va jinsiy xatti-harakatlari, uning huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlarini buzish va unga jismoniy va (yoki) ruhiy azob berish. Shunday ekan bu illatni oldini olish va yo‘q qilish barchamizning vazifamizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pulatova Sh.A, Murodov A.Sh Zo‘ravonlikdan jabrlanganlar huquqlarini himoya qilish va zo‘ravonlikning oldini olish: Uslubiy qo‘llanma. –T.,Baktria press, 2020. – 56 B.

2. O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi // URL:
<http://www.lex.uz>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek, oilaviy-maishiy zo‘rlik ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 02.07.2018 yildagi PQ-3827-sonli Qarori// URL:
<http://www.lex.uz>
4. 2019 yil 2 sentyabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikas«Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida» Qonuni